

יש דבר כזה: הוראה מעוררת השראה

מה משמעות הביטוי הוראה מעוררת השראה? זה איננו צירוף נפוץ. אנחנו אומרים כל מיני דברים על הוראה – הוראה מקצועית, הוראה סמכותית, הוראה דיאלוגית, אבל לא דברים שקשורים להשראה. השראה "הולכת טוב" עם אמנויות – ספרות, ציור, מוזיקה – אבל לא עם הוראה. מה בין מורה המנסה "להחזיק כיתה" ו"להעביר את החומר" ובין השראה?

אבל הצירוף הוראה מעוררת השראה אינו מופרך. אנשים יכולים לצפות במורה כלשהו המפליא לעשות בכיתתו ולומר

פרופ' יורם הרפז הוא מרצה לחינוך במכללה האקדמית בית ברל.

היה עורך הר החינוך בין השנים 2007-2015.

* המאמר מבוסס על הרצאה בכנס "הוראה מעוררת השראה" של בוגרי מסלול M.Teach בבית ברל

לבסוף: "זו הייתה הוראה מעוררת השראה!". זהו היגד חגיגי, אך בעל תוכן. הוא מייצג משהו בעולם. ההוראה של אותו מורה עשתה כנראה משהו טוב לתלמידים, עשתה זאת בתבונה, וזה ריגש את הצופים ורומם את רוחם. לא הייתה להם בררה אלא לגייס את המילה "השראה" – מילה חריגה בשדה הלשוני של הוראה – כדי לבטא את החוויה שלהם.

הוראה עשויה לעורר השראה בצופים: אלה שצופים ישירות בכיתה או אלה שצופים בה בתיווך ספרות, הצגה או סרט (הוראה מעוררת השראה היא נושא מוכר ומוכר בקולנוע), אך לא בהכרח בתלמידים. הצופים בהוראה, נגיד סטודנטים להוראה, עשויים להתרגש מ"הוראה מעוררת השראה" של מורה כלשהו, בעוד שהתלמידים – אולי משום שהם רגילים לאותו מורה – לא יתרגשו ממנה במיוחד. השראות מופקות מאירועים נדירים, לא מאירועים שגרתיים. אבל לצופים אין ספק: לתלמידים קרה משהו

הוראה מעוררת השראה

ההוראה במיטבה יכולה וצריכה להיות פרקטיקה נותנת השראה. פעילות "נותנת חיים". הוראה כזאת יכולה להתקיים רק בהינתן מצוינות, מוסריות ומעורבות

חשק לחיות או ליתר דיוק נתן לו חשק לעשות משהו משמעותי בחייו, ולעשות זאת בדרכו שלו. למשל, כאשר מוזיקאי אומר על קונצרט כלשהו – קלאסי, רוק או ג'אז – "הקונצרט הזה נתן לי השראה", הוא אומר שהקונצרט מילא אותו חיים ועורר בו תשוקה לנגן, ולא סתם לנגן, אלא לנגן בדרכו שלו. הקונצרט עורר בו התפעלות, מילא אותו בחדווה ובחיוניות והניע אותו לנגן בעצמו, את עצמו.

השראה היא אפוא מצב שבו מישהו או משהו מעורר בנו התפעלות מעצימה, רצון מכוון לפעול בדרכנו שלנו בתחום מסוים. מישהו או משהו קורא לנו לחיות, לעשות, לבטא את עצמנו בדרכנו המיוחדת. ייתכן שאדם החווה השראה, חווה משהו כללי יותר, רליגיוזי או מטפיזי, אבל אני מדבר על השראה כהזמנה אישית לעשייה, משהו שהוראה טובה יכולה לעשות לצופים ולתלמידים.

בנקודה זו אפשר לפנות לרעיון של הפסיכואנליטיקן האוסטרלי נוויל סימנינגטון (Symington, 1993). סימנינגטון טען שדברים בעולם פועלים עלינו בשתי דרכים יסודיות. אחת "נותנת חיים" (life-giver) והשנייה "לוקחת חיים" (life-taker). סימנינגטון אמנם לא משתמש במושג השני, השלילי, אך הוא מתחייב מהמושג הראשון, החיובי ("לוקח החיים" האולטימטיבי הוא הנרקסיסט. מורים נרקסיסטים הם אסון. הם "לוקחים חיים" מהתלמידים).

מקור: שאטרסטוק

הדרך הראשונה מחזקת את חוויית החירות שלנו, את התשוקה לחיות, את ההנעה הפנימית, את פריצת הקיבעונות למיניהם; השנייה מחזקת את ההסתגרות, את הצמצום, את השמירה על היש. דברים "נותני חיים" ומחזקי חירות משדרים לנו שהחיים מלאי עניין, שהמרחבים פתוחים, שישנה חיוניות הממתינה למיצוי וישנה הזמנה פתוחה להתנסויות חדשות. דברים "לוקחי חיים" ומחזקי הישרדות מעוררים חשדות ופחדים, מצמידים למוכר, לשגור, דוחקים למגננה. הם משדרים שהחיים מסוכנים, מועדים לפורענות; כדאי להתחפר, לא להסתכן.

מבחינה קוגניטיבית ובמונחיה של קרול דואק (2008), דברים "נותני חיים" מעצבים "מערך תודעה מתפתח", הנובע מהאמונה שהיכולות והתכונות שלנו מעוצבות במידה רבה על ידינו וניתנות – במאמץ ובנחישות – לשיפור מתמיד. דברים "לוקחי חיים" מעצבים "מערך תודעה מקובע", הנובע מאמונה שהיכולות והתכונות שלנו כפויות עלינו ואינן ניתנות לשינוי.

טוב. הוראה אינה יכולה לעורר השראה בצופים כאשר הנמענים שלה נותרים אדישים. הוראה היא אירוע אינטראקטיבי ואיכותה, כולל ההשראה שהיא מעוררת או לא מעוררת, תלויה ביחסים שבין המורים לתלמידים.

הוראה שמעוררת השראה בצופים מעוררת השראה גם בתלמידים, או מדויק יותר: צופים בהוראה מקבלים ממנה השראה משום שהיא מחוללת דבר מה משמעותי גם בתלמידים – נותנת להם השראה.

השראה כפעילות "נותנת חיים"

מה זאת השראה בכלל והשראה בהוראה בפרט? כאשר מישהו אומר על מישהו או על משהו – אדם, נוף, יצירת אמנות, מוצר, רעיון, פעילות – שהוא נתן לו השראה, הוא אומר שהוא נתן לו

השראה היא מצב שבו מישהו או משהו מעורר בנו התפעלות מעצימה, רצון מכונן לפעול בדרכנו שלנו בתחום מסוים. מישהו או משהו קורא לנו לחיות, לעשות, לבטא את עצמנו בדרכנו המיוחדת...

ובתבונה. הוא מסביר בבהירות, מנחה דיון ברגישות, נותן משוב תומך, מעורר מחשבה, בונה מתח, עושה תפניות המקרמות את השיעור... מורה כזה "עושה פלאים" בעיקר בשני מישורים – במישור הקוגניטיבי ובמישור המוטיבציוני.

במישור הראשון, הקוגניטיבי, המורה מסייע לתלמידים להבין, כלומר לחשוב עם התכנים – מושגים, רעיונות, סיפורים, כללים – שהוא "מעביר". הוא מתווך לתלמידים תכנים מורכבים ומסייע להם לחשוב אתם. במישור השני, המוטיבציוני, הוא מעורר בתלמידים רצון ללמידה נוספת, "מפתח" וחונך אותם לתחום הדעת שהוא מלמד. בשיעורים שלו ומחוצה להם התלמידים שואלים, מתווכחים, חוקרים, רוצים לדעת יותר; הם בטוחים שתחום הדעת שהמורה מלמד הוא "מה זה מעניין" וחווים "למידה ככיף", כיף תובעני (hard fun) המצריך התמודדות והתמדה.

הוראה מוסרית: הוראה מוסרית, הוראה המחויבת להתפתחותם השכלית, הרגשית והאנושית של התלמידים (צבי לם: "החינוך מופקד על האנושי שבאדם") היא הוראה מעוררת השראה. נכונות לוותר על אינטרסים אנוכיים ולהתמסר לעשיית טוב לזולת מעוררת התרגשות מזככת. על הקתרוזים הזה בנויים איך ספור "סרטי קאובוי" פדגוגיים שבהם מורה נכנס לכיתה "בלתי אפשרית" של תלמידים קשים ומביא אותם במסירות איך-אין להישגים מדהימים. גם ספרי חינוך רבים בנויים על העיקרון האמנותי הזה (ראו למשל את ספרו של שי פירון "הכל חינוך", 2015).

מחויבות לתלמידים היא "בילט אין" בהוראה, אך מורים רבים אינם מפריזים בה; הם "מעבירים כרטיס" בבית הספר וממלאים את חובתם. חלקם, אגב, מקצוענים למדי. המנהלים שומרים עליהם, אך לא באים אליהם בתביעות. לצדם יש "מורי נשמה" המחויבים לכל תלמיד ולכיתה כולה. רואים אותם יותר במסגרות של חינוך מיוחד ונוער בסיכון, שם מחויבות כזאת חיונית. המורים האלה לא "הולכים לעבודה", הם בעבודה רוב הזמן; הם העבודה, הם מזוהים אתה לגמרי. העניין המרכזי שלהם בחיים הוא חינוכם של ה"ילדים" או ה"נערים" (המילה "תלמידים" פחות מקובלת בהקשרים האלה, שכן היא תופסת רק את התפקוד הבית ספרי

בעלי המערך הראשון, המתפתח, שמחים ללמוד, אינם נרתעים מטעויות ועוסקים בשכלול הישגיהם ובחתימה להישגים חדשים. הם אינם מוטרדים מהתדמית שלהם בעיני אחרים. בעלי המערך השני, המקובע, מתנגדים ללמידה, פוחדים לטעות ועוסקים בהגנה על מה שהשיגו ועל התדמית שלהם בעיני אחרים.

מתן השראה הוא אולי הגרסה המוצלחת ביותר של "מתן חיים", של חיוק החירות הפנימית ושל הרצון ללמוד ולהתפתח. הוראה מעוררת השראה היא הוראה "נותנת חיים" לצופים ולתלמידים כאחד. הצופים בה מתמלאים בתשוקה ללמד ולחנך, והתלמידים מתמלאים בתשוקה ללמוד, לגדול, לחיות.

מאפייניה של הוראה מעוררת השראה

מה עושה את ההוראה למעוררת השראה, מהן התכונות שלה? בנקודה זו כדאי לפנות למושג "עבודה טובה" של הווארד גרנר ועמיתיו (Damon, 2001). "עבודה טובה", הם מגדירים, "היא עבודה איכותית מבחינה מקצועית, אחראית מבחינה חברתית ובעלת משמעות לעוסקים בה". "עבודה טובה" מבוססת על שלושה E: *Excellence, Ethics, and Engagement* – ובעברית על שלוש מְמִים: מצוינות, מוסר ומעורבות. הוראה טובה, הוראה מעוררת השראה, היא הוראה מצוינת, מוסרית ומעורבת.

הוראה מצוינת: מצוינות או מקצועיות ברמה גבוהה עשויה לעורר השראה. המיומנות, הרצינות והתבונה של המקצוענים מעוררת התפעלות ומציתה תשוקה להתמסר לעבודה כלשהי ולהצטיין בה. מתכנת החודר לקרביים של המחשב המקרטע שלנו, מדבר שם עם כל מיני קודים מסתוריים ומשדרג אותו; רופא החודר לקרביים שלנו, מסיע שם כל מיני מכשירים תוך כדי צפייה במוניטור ומחזיר אותנו למוטב (הניתוח הצליח והחולה חי); שחקן תיאטרון הנכנס לדמות בצורה מושלמת; שחקן כדורגל המבקיע ממצב בלתי אפשרי – ביצועים מעולים כאלה של מקצוענים עשויים לעורר השראה ו"לתת חיים".

מורה מצוין או מקצועי יודע "להחזיק כיתה" במיומנות

הוראה מעוררת השראה, כמו כל הדברים מעוררי ההשראה, אינה תלויה רק בה עצמה, אלא גם במי שההשראה התעוררה בו. השראה אינה רק ניתנת, היא גם נלקחת. דברים מעוררי השראה תלויים באנשים מקבלי השראה

המעורבות המורית היא אפוא כפולה – בתכנים ובתלמידים; המורים רוצים להצמיח את התלמידים באמצעות התכנים שהם מלמדים. למורים מעורבים יש "ארוס פדגוגי" – תשוקה לגדל תלמידים באמצעות ידע ולסייע להם להיות אנשים טובים יותר. שלוש התכונות של "עבודה טובה", ובמקרה שלנו של "הוראה טובה", מאזנות זו את זו. מצוינות מקצועית ללא מחויבות מוסרית וללא מעורבות הינוכית היא מכנית; מחויבות מוסרית ללא מצוינות מקצועית וללא מעורבות הינוכית היא דוגמטית; מעורבות הינוכית ללא מצוינות מקצועית וללא מחויבות מוסרית היא אגוצנטרית. שלוש התכונות יחד יוצרות הוראה מעוררת השראה.

...

הוראה מעוררת השראה, כמו כל הדברים מעוררי ההשראה, אינה תלויה רק בה עצמה, אלא גם במי שההשראה התעוררה בו. השראה אינה ניתנת, היא גם נלקחת. דברים מעוררי השראה תלויים באנשים מקבלי השראה. מה שמעורר השראה אצל אחר לא בהכרח מעורר השראה באחר. יש אנשים הנגישים להשראה, ויש אנשים הנגישים אליה פחות. גם בכלכלת ההשראה אין צדק. כמו ש"כסף הולך לכסף", כך השראה הולכת להשראה. אלה שנפתחו להשראה בילדותם פתוחים יותר להשראה בכגרותם, לקבלתה ולנתינתה. הוראה מעוררת השראה היא הוראה המלמדת אנשים צעירים לקבל ולתת השראה.

מקורות

דואק, ק' (2008). *כוחה של נחישות* (ו' יערי, מתרגמת). ירושלים: כתר.
טרופר, ח' (2013). *מקום בעולם: מחשבות על חינוך*. תל אביב: משכל.
טרופר, ח' (2016). *שביל בעולם: עוד מחשבות על חינוך*. תל אביב: משכל.
פירון, ש' (2015). *הכל חינוך: מסע לעומקה של מערכת החינוך בישראל*. תל אביב: ידיעות ספרים.

Gardner, H., Csikszentmihalyi, M., & Damon, W. (2001). *Good Work: When Excellence and Ethics Meet*. New York: Basic Books.
Symington, N. (1993). *Narcissism: A New Theory*. London: Karnac Books.

של הילדים או הנערים ולא את הילדים או הנערים "במלואם"), ובעניין הזה אין שעות עבודה מוגדרות. יש למורים האלה גם חיים פרטיים, אפילו ליאנוש קורצ'אק היו חיים פרטיים, אבל הם מגויסים רוב הזמן למצפון הפדגוגי שלהם. גם בבית הם "ישנים עם נעליים", עסוקים במצבו ה"קריטי" של ילד או נער כזה או אחר ודרוכים לקריאה (ראו לדוגמה את שני ספריו של חילי טרופר, "מקום בעולם", 2013 ו"שביל בעולם", 2016).

מחויבות הינוכית טוטלית כזאת מעוררת השראה. היא "נותנת חיים" לכמיהה שלנו לחיים עתירי משמעות אתית, חיים לטובת אחרים הזקוקים לנו, לטובת משהו "גדול מאתנו".

הוראה מעורבת: מורה המעורב בהוראה, מורה הנלהב מהתכנים ומתיוכם לתלמידים, מדביק את הצופים ואת התלמידים בחוויות ההוראה שלו; הוא "סובייקט נותן חיים".

מורים מעוררי השראה הם מורים בעלי מעורבות כפולה – בתכנים ובתלמידים. מבחינת מעורבות בתכנים, הם "דלוקים" על התכנים שהם מלמדים – אבל לא כמו מומחים. המומחים הם לעתים קרובות "סוציומטים" – רוצים לחקור כתב יד או קבר קדום או חלבון או מינרל ושיניחו להם לנפשם; כל עולמם המקצועי (שהוא לעתים כל עולמם) מכונס בתכנים שבהם הם עוסקים. המורים לעומתם מתעניינים אף הם בתכנים, אך גם ובעיקר כמועמדים להוראה ולחינוך. מבחינתם, קסמם של התכנים נובע מהפוטנציאל ההוראתי והחינוכי שלהם, מזיקתם האפשרית לתלמידים. הם קוראים ספר או צופים בסרט ומכניסים אותם למחרת לכיתה. החוויות שלהם "מתורגמות" מידית להוראה ולחינוך.

מבחינת מעורבות בתלמידים, למורים יש חיבה לתלמידיהם (את חלקם הם מחבבים יותר ואת חלקם פחות), אך זו חיבה תובענית. אהבה רומנטית תקינה או אהבת הורים תקינה אינה תובענית – האוהבים מקבלים את האהובים כמו שהם למרות הסרונותיהם. לעומת זאת חיבה מורית תקינה אינה מקבלת את התלמידים כמו שהם. היא רוצה להנך ולשנות אותם. לכן היא תמיד אמביוולנטית – מקבלת את התלמידים, אך תובעת מהם להשתנות. התלמידים מצדם מצפים לחיבה מורית כזאת. הם רוצים שהמורים יאמינו בהם וידרשו מהם.